

УДК 159.9: 159.94

Олександр Джамільович Сафін,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
[ORCID: 0000-0001-5745-8635](https://orcid.org/0000-0001-5745-8635)
245440ss@gmail.com

Ігор Вікторович Немінський,
начальник відділу психологічної підготовки
управління психологічного забезпечення,
Головне управління морально-психологічного
забезпечення Збройних Сил України,
м. Київ, Україна
[ORCID: 0000-0001-8547-9839](https://orcid.org/0000-0001-8547-9839)
neminskiy.i@gmail.com

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ВИБОРУ НЕЮ СТРАТЕГІЙ ЗАХИСНО-ДОЛАЮЧОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті викладено результати дослідження специфіки механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій у здобувачів із різними показниками стильових і продуктивних характеристик інтелектуальної сфери. Показано, що здобувачі із високим інтелектуальним ресурсом частіше використовують активні копінг-стратегії, а із низьким – механізми психологічного захисту. Встановлено, що здобувачі із низьким інтелектуальним ресурсом порівняно з їхніми високоінтелектуальними ровесниками при подоланні психологічного стресу частіше звертаються до таких механізмів психологічного захисту, як реактивне утворення, компенсація, регресія та рідше – проекція.

Ключові слова: захисно-долаюча поведінка; механізми психологічного захисту; копінг-стратегії; захисні механізми; інтелект; здобувачі.

Oleksandr Safin,
PhD of Psychological, Professor,
Chair of the Department of Psychology,
Pavlo Tychna Uman State
Pedagogical University,
Uman, Ukraine
[ORCID: 0000-0001-5745-8635](https://orcid.org/0000-0001-5745-8635)
245440ss@gmail.com
Igor Neminsky,
Head of the Department
of Psychological Training
of the Department
of Psychological Support,
Main Department of Moral
and Psychological Support
of the Armed Forces of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
[ORCID: 0000-0001-8547-9839](https://orcid.org/0000-0001-8547-9839)
neminskiy.i@gmail.com

THE INTELLECTUAL RESOURCE OF THE PERSON AS A FACTOR FOR THE CHOICE OF THE PROTECTIVELY-OVERCOMING BEHAVIOR

The article presents the results of the study of the specificity of mechanisms of psychological protection and coping strategies in students with different indicators of stylistic and productive characteristics of intelligence sphere. A resource-based approach to stress management is being actively developed when considering coping behavior as a dynamic process within the transactional and integrative approaches to stress formation. There are various points of view regarding the types, criteria for evaluating efficiency, characteristics, options for defining the concept of "resource", the analysis of which allows to consider this construct as all those mental factors, depending on which problems of adaptation to stressful situation are solved easier or vice versa, more difficult. The mastery of a tense situation is mainly due to the insufficient quantity and quality of resources, which are sufficiently constant and constitute a system in which everyone has a place.

An important resource of protective-overcoming behavior mastery of a personality is the intellectual sphere. Intellectual resource is considered as a set of productive and stylistic properties of intelligence. In the context of professional activity and taking into account its specificity, intellectual abilities and cognitive styles are in some way interconnected, forming an intellectual resource of the individual. The concept of "intellectual resource" is operationalized in terms of the correlation of stylistic and productive properties of intelligence, namely through general criteria of cognitive styles interdependence / interdependence, impulsiveness / reflexivity, rigidity / inflexibility of cognitive control (stylistic and psychometric properties of the development of psychic properties of intelligence) intelligence). It is shown that students with high intellectual resources are more likely to use active coping strategies and students with low intellectual protection mechanisms.

Key words: protective-overcoming behavior; mechanisms of psychological protection; coping strategies; protective mechanisms; intelligence; students.

У психології психологічні механізми стресостійкості поділяють на механізми психологічного захисту і психологічні механізми подолання стресу (допінг-механізми). У той час як Р. Kohn, К. Lafreniere, М. Gurevich та інші дослідники визнають лише механізми психологічного захисту, виокремлюючи активний і пасивний їх варіанти, S. Folkman, R. Lazarus та їхні послідовники припускають як існування механізмів психологічного захисту, так і копінг-механізмів. Між іншим Н. Krohne та інші автори трактують захисні механізми як пасивний вид копінг-поведінки [7, с. 19].

При великій кількості досліджень у сфері копінг-поведінки та механізмів психологічного захисту, експериментальних даних про роль когнітивних механізмів у цьому аспекті виявляється, вкрай мало [1; 8; 10], хоча така необхідність існує через визнання провідної ролі інтелекту в адаптаційному процесі та через постійне зростання впливу різноманітних стресогенних чинників на особистість, що знижує її працездатність та порушує її психічне благополуччя [5].

Ресурсний підхід до подолання стресу активно розробляється при розгляді копінг-поведінки як динамічного процесу у межах транзактного та інтегративного підходів до формування стресу. Існують різноманітні точки зору (Ю. О. Бохонкова, А. І. Галян, Н. Є. Водоп'янова, О. В. Іваницький, М. Й. Казанжи, В. Ф. Казібекова, К. Р. Капієва, М. М. Панасенко, Ю. О. Перевозчикова, Т. П. Рисинець, О. С. Штепа та ін.) відносно видів, критеріїв оцінки ефективності, характерних рис, варіантів визначення поняття «ресурс», аналіз яких дозволяє розглядати цей конструкт як усі ті психічні чинники, залежно від яких задачі адаптації до стресової ситуації вирішуються легше або навпаки, складніше. Нездатність подолати напружену ситуацію в основному пов'язують із недостатньою кількістю та якістю ресурсів, які є достатньо константними та утворюють собою систему, в якій кожен з цих ресурсів відіграє свою роль [3].

Як відомо, інтелектуальна сфера є важливим ресурсом захисно-долаючої поведінки особливості. Як зазначають І. Шкуратова та О. Анненкова: «Якщо розглядати кризову ситуацію як проблемну, можна сказати, що ядром усіх ресурсів людини є її інтелект» [12]. О. Алексапольський зазначає, що особливості інтелектуальної сфери суб'єкта, а саме стильові і рівневі властивості інтелекту є ключовими чинниками його копінг-

поведінки [1]. У свою чергу О. Лібіна, визнаючи важливість інтелектуальних можливостей людини у подоланні проблемних ситуацій, створила концепцію оволодіваючого інтелекту, яка об'єднує такі поняття, як копінг, психологічний захист та інтелект особистості [6]. Наукові доробки цих вчених створюють передумови для операціоналізуванню конструкту «інтелектуальний ресурс» та розгляду його як сукупності продуктивних і стильових властивостей інтелекту. У контексті професійної діяльності і з врахуванням її специфіки інтелектуальні здібності і когнітивні стилі певним чином взаємозв'язані, утворюючи «інтелектуальний ресурс» особистості.

Мета статті – викладення результатів дослідження специфіки механізмів психологічного захисту та копінг-стратегій у здобувачів вищої освіти (далі – здобувачів) із різними показниками стильових і продуктивних характеристик інтелектуальної сфери.

Для діагностики складових захисно-долаючої поведінки було використано «Копінг-тест» Р. Лазаруса та «Індекс життєвого стилю» Р. Плутчика. Інтелектуальний ресурс вивчався за допомогою методик «Приховані фігури» у модифікації Л. Терстоуна, «Порівняння схожих малюнків» Дж. Кагана, словесно-кольорової інтерференції Дж. Струна та тесту структури інтелекту Р. Амтхауера.

Поняття «інтелектуальний ресурс» було операціоналізовано у термінах співвідношення стильових і продуктивних властивостей інтелекту, а саме через загальні критерії когнітивних стилів:

- а) стильові властивості інтелекту: полenezалежність/полезалежність, імпульсивність/рефлексивність, ригідність/флексибільність пізнавального контролю,
- б) продуктивна властивість інтелекту – загальний показник рівня розвитку психометричного інтелекту.

Щоб розділити сукупність обстежуваних на групи за ознаками інтелектуального ресурсу використовувався ієрархічний кластерний аналіз. Для стандартизації даних та переведення їх в одну шкалу застосовувалося Z-перетворення. За дендограмою кластеризації (рис. 1) та графіком поетапної зміни міжкластерної відстані було виокремлено три кластери, на які поділено здобувачів за допомогою методу k-середніх Мак-Кіна (рис. 2).

На представленій вертикальній деревовидній дендрограмі вертикальна вісь такого графіка є віссю міжкластерної відстані, а горизонтальна вісь інформує про обстежуваних, показники яких використовувались в аналізі. На діаграмі показано етапи об'єднання обстежуваних у класи за показниками інтелектуального ресурсу. Візуально та за допомогою графіка поетапної зміни міжкластерної відстані виокремлено три кластери обстежуваних, після чого було використано ітераційний метод кластиризації. Серед таких найбільш популярним методом є метод k-середніх Мак-Кіна, у якому, на відміну від ієрархічних методів сам експериментатор задає кількість кінцевих кластерів («k»).

Так, представники першого кластеру характеризуються полenezалежністю, рефлексивністю, нижче за середню інтерференцією (флексибільністю) та високим коефіцієнтом інтелекту. Це група із високим показником інтелектуального ресурсу. Змістовно це виражається у тому, що здобувачі здатні виокремлювати найбільш суттєві характеристики проблемної ситуації, відрізняються гнучкістю інформаційних процесів і легкістю зміни установок. У напружених ситуаціях вони покладаються на власний досвід, вважаючи за краще самостійно аналізувати ситуацію та ухвалювати рішення. Відрізняються активністю, вмінням прямо виражати і контролювати власні імпульси, впевнені у собі, легко переключаються з одного виду діяльності на інший, мають високий рівень автоматизації пізнавальних функцій, більш стійкі до перешкод. Крім того, високий показник інтелектуального розвитку дозволяє їм швидше і легше оволодівати новими знаннями та навичками.

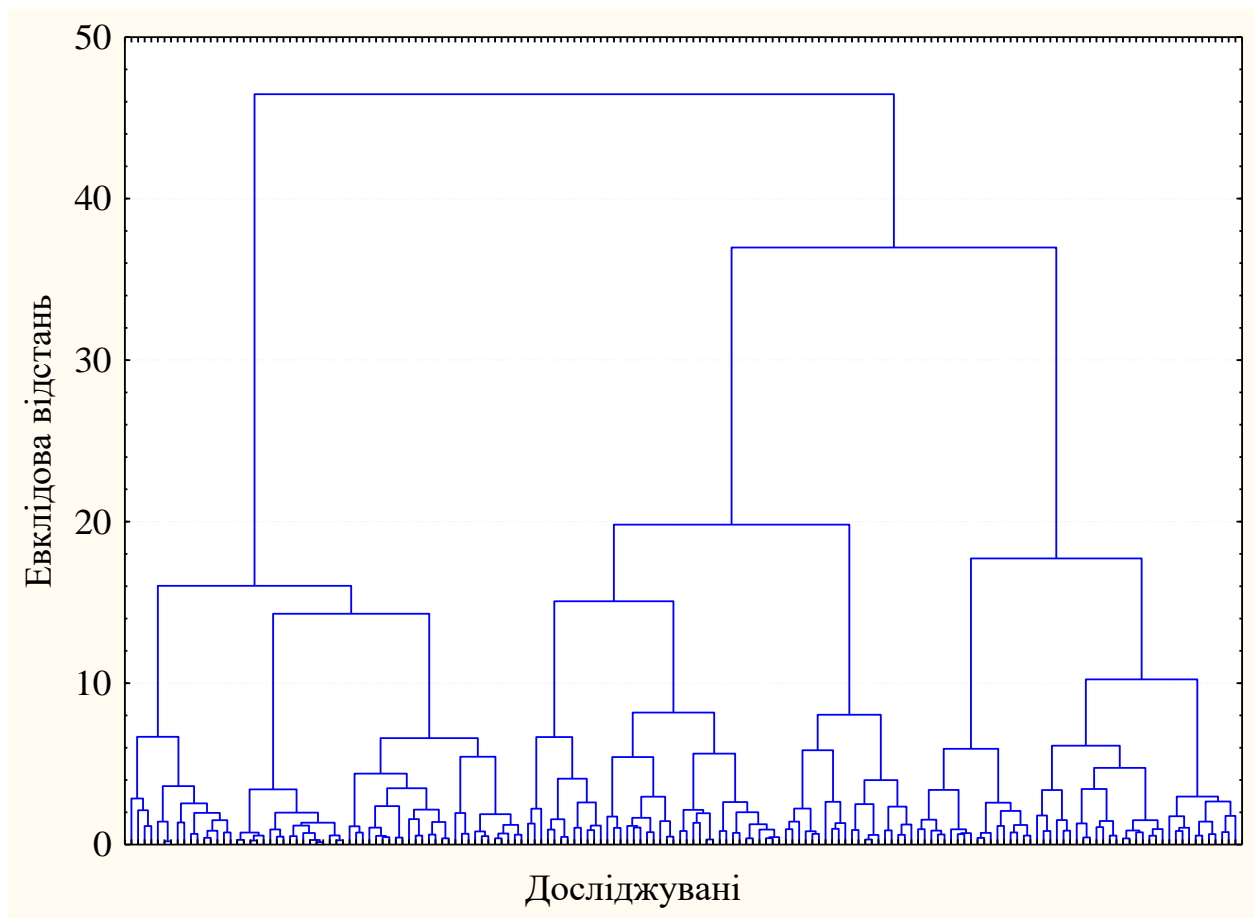

Рис. 1. Дендрограма кластеризації здобувачів за показниками інтелектуального ресурсу (метод Уорда)

До другого кластеру зібрано здобувачів, які вирізняються полenezалежністю, імпульсивністю, ригідністю пізнавального контролю та середнім рівнем інтелектуального розвитку. Це група із відносно середніми показниками інтелектуального ресурсу. Їм властиве переважання інтуїтивного сприйняття ситуації. Ригідні особистості демонструють менше терпіння у ситуаціях, у яких виникають перешкоди. Вони оцінюють себе як збудливих, чутливих, лабільних, менш стійкими до перешкод. Притаманний їм ефект інтерференції позитивно пов'язаний із нейротизмом. У цих здобувачів більш структурована система уявлень про оточуючий світ, яку вони успішно застосовують у предметній діяльності.

Здобувачі, які увійшли до третього кластеру, характеризуються полenezалежністю, середнім показником імпульсивності/рефлексивності, ригідністю та низьким рівнем інтелекту. Це група з низьким показником інтелектуального ресурсу. Із психологічної точки зору це означає, що вони використовують глобальний підхід до поля, їм не просто долати складноорганізований контекст ситуації, відрізняються пасивністю, тривожністю, недостатньою впевненістю, більш схильні приймати рішення без детального обмірковування проблеми, демонструють меншу толерантність у ситуації перешкод. У них більш виражена схильність до ризику як наслідок тенденції уникати ситуації невизначеності. Висока інтерференція свідчить про їхню чутливість до перешкод, тобто до збільшення часу і кількості помилок під час переробки інформації, а низький рівень

інтелектуальних здібностей заважає їм швидко пристосовуватись до нових умов життєдіяльності.

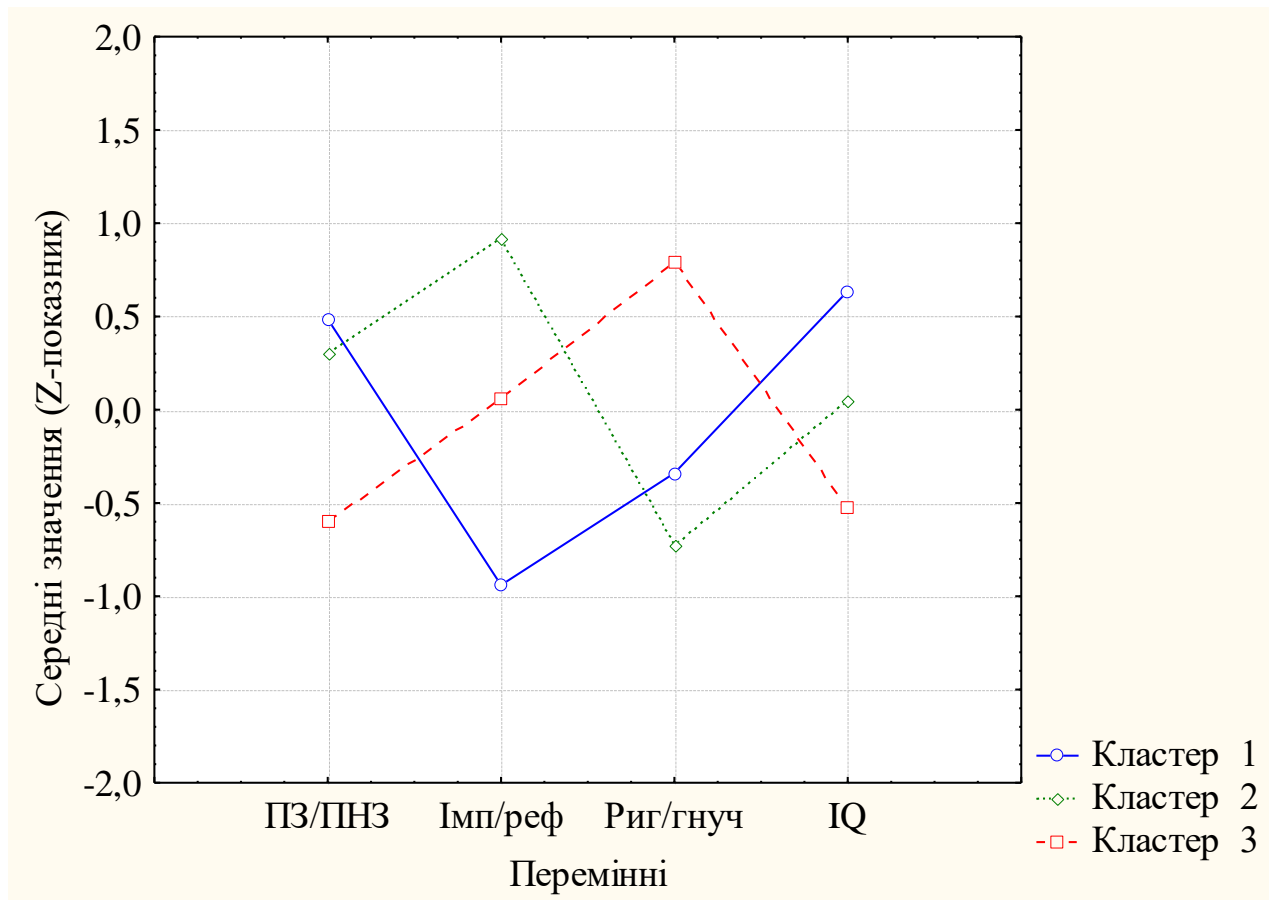

Рис. 2. Графік середніх значень інтелектуального ресурсу здобувачів за трьома кластерами (за методом k-середніх Мак-Кіна)

Таким чином, за допомогою ітераційного методу кластеризації даних було виокремлено 3 групи здобувачів із різним інтелектуальним ресурсом: перша – високим, друга – середнім і третя – низьким. Отримані результати надають можливість більш детально розглянути особливості поведінки залежно від рівня інтелекту. Особливий інтерес викликають здобувачі, які увійшли до першої і третьої груп, що характеризуються протилежною сукупністю когнітивних стилів і психометричного інтелекту. На статистично достовірному рівні значущості здобувачі із відносно середнім рівнем інтелектуального ресурсу частіше використовують копінг-стратегію «дистанціювання» на відміну від осіб із низьким показником цього ресурсу ($t=2,23$, $p\leq 0,05$). Скоріше за все вони прагнуть, докладючи певні зусилля купіювати значущість психотравмуючої ситуації шляхом сепарації від неї. Подібний спосіб подолання стресу не завжди може виявитись продуктивним. Тобто зростання інтелектуального ресурсу призводить до частішого використання емоційно-спрямованої копінг-стратегії. За таким показником типу реакції у стресовій ситуації як «пошук соціальної підтримки» мінімальні результати відмічено у групі здобувачів із низькими інтелектуальними показниками. Виявлено декілька відмінностей у використанні цієї копінг-стратегії ($t(1,3)=2,56$, $p\leq 0,01$; $t(2,3)=2,17$, $p\leq 0,05$). Психологічний зміст відмінностей полягає у тому, що здобувачам із розвинутими інтелектуальними можливостями через притаманну їм флексибільність, аналітичність, тактичність простіше одержати потрібну інформацію,

матеріальну та емоційну допомогу у найближчого оточення, своїх колег. Будучи більш впевненішими у власних силах, вони активніше протидіють проблемам і орієнтуються на допомогу ззовні. Така реакція здобувачів на дію стрес-чинника відрізняється раціональністю та є ефективною зважаючи на те, що пошук інформації є дуже важливою когнітивною здібністю, особливо у ситуації невизначеності [4].

Здобувачі із низьким інтелектуальним ресурсом свідомо частіше уникають проблемних ситуацій, що може викликати негативний вплив на їхню самоповагу та самоефективність. За виразністю копінг-стратегії «уникнення» між першою і третьою групами здобувачів знайдено достовірні розбіжності на рівні $p \leq 0,05$. Найвищий показник за копінг-стратегією «уникнення» – у групі, що характеризується мінімальним інтелектуальним ресурсом. Представники такого типу поведінки не завжди є орієнтованими на реальну обстановку. Саме такий тип поведінки в екстремальних ситуаціях буде заважати ефективному подоланню стресу, оскільки у його основі – відмова приймати об'єктивну реальність такою, якою вона є [2]. Таким здобувачам вкрай важко знайти оптимальну копінг-відповідь, адекватно оцінити стресову ситуацію, а також власні можливості щодо її подолання.

Таким чином, здобувачі із високим інтелектуальним ресурсом частіше використовують ефективну копінг-стратегію «пошук соціальної підтримки» і рідко – дезадаптивну – «уникнення». У низькоінтелектуальних здобувачів формування зрілих стратегій, спрямованих на вирішення проблем, утруднено у зв'язку з обмеженістю внутрішніх ресурсів. Низький інтелект не дозволяє у повному обсязі оцінити обстановку. А як відомо, людина може поводитися незалежно від ситуації, тільки якщо вона має повне та адекватне уявлення про цю ситуацію [11]. І як результат, використання здобувачами із низьким інтелектуальним ресурсом в основному пасивних копінг-стратегій спонукає їх до зловживання механізмами психологічного захисту, що проявляється на поведінковому рівні у зверненні до більш примітивних механізмів подолання стресових ситуацій.

При аналізі виразності механізму психологічного захисту «регресія» зафіксовано достовірні розбіжності між показниками першої і третьої груп здобувачів ($t = -2,17$, $p \leq 0,05$). Р. Плутчик відніс цей механізм до найменш зрілих, який пов'язаний із нерозумінням інформації. Його використання відчутно збіднює загальний репертуар стратегій подолання складних ситуацій. Цей вид психологічного захисту швидше властивий низькоадаптивним здобувачам з їхньою імпульсивністю і слабкістю вольового контролю. Низький показник інтелектуального ресурсу не дозволяє здобувачам адекватно оцінити ситуацію. Через це мимовільно вмикається саме цей механізм.

За результатами дослідження виявлено, що на статистично достовірному рівні значущості здобувачі із відносно високим рівнем інтелектуального ресурсу не так часто використовують механізм психологічного захисту «компенсація», як це роблять представники із середнім та низьким рівнями володіння цим ресурсом ($t = -1,84$, $p \leq 0,05$; $t = -2,26$, $p \leq 0,05$). Дія цього захисного механізму допомагає здобувачам виправити найчастіше уявні та надумані особистісні недоліки. У більшості випадків такий тип поведінки можна спостерігати або при необхідності уникнення складної ситуації, наслідком чого може виникнути фрустрація, або з метою підвищення відчуття самодостатності. Саме такий механізм, як правило, активується у невпевнених у власних можливостях та здібностях здобувачів, а також тих, хто має у минулому досвід переживання життєвих чи професійних невдач при спробі подолання подібних проблем. Прояв бажання до ризику, гострих відчуттів, які формуються по мірі набуття досвіду подолання небезпеки і насолодою від наступної розрядки теж можна розглядати як один

із видів компенсації [2]. Це прагнення чітко може проявляється і у першокурсників як засіб самоствердження і завоювання належного соціального статусу у колективі.

Виявилось, що здобувачі, які характеризуються полярними показниками інтелектуального ресурсу, частіше використовують такий тип психологічного захисту як «проекція», ніж їхні колеги із середнім рівнем ($t(1,2)=5,39, p\leq 0,001$; $t(2,3)=-2,45, p\leq 0,05$). Окрім вказаних відмінностей існує й відмінність між високим і низьким рівнями ($t=2,87, p\leq 0,01$). Швидше за все, здобувачі із різними показниками інтелектуального ресурсу використовують різні види проекції. Високоінтелектуальні обстежувані використовують раціоналістичні види проекції, що функціонують до певної міри усвідомлено. При цьому власні існуючі чи надумані вади можуть інтерпретуватись ними як позитивні. А низькоінтелектуальні здобувачі часто використовують механізм проекції через неусвідомлену установку, яка звільняє їх від тривоги. При цьому виявлені у себе неприйнятні тенденції вони схильні приписувати іншим. У свою чергу здобувачі із середнім рівнем інтелектуального ресурсу із найменшою частотою використовують цей тип захисту, вірогідно, цьому рівню властива найбільш адаптивна форма поведінки відносно саме цього механізму психологічного захисту.

У використанні захисного механізму «інтелектуалізація» було відмічено достовірні розбіжності між показниками інтелектуального ресурсу другої та третьої груп ($t=3,21, p\leq 0,01$) [9]. Отже, опираючись на отримані дані, можна відзначити, що здобувачі із низькими показниками інтелекту, порівняно зі здобувачами із середнім рівнем інтелектуального ресурсу у випадку переживання ситуації, яка є для них емоційно складною, менш схильні при її вирішенні застосовувати логічні установки, тим самим намагаючись управляти власними емоційними проявами за рахунок пояснення такої ситуації. Крім того, має місце зниження значущості причин, які викликали таку негативну чи складну ситуацію. Здобувачі із мінімальним рівнем інтелектуального ресурсу через недостатньо сформований інтелектуальний контроль неспроможні ефективно використовувати цей тип захисту. Як результат вони не прагнуть до нейтралізації загрози, а докладають зусиль, щоб інтерпретувати її у якомога безболісний і вигідний для себе спосіб. Між тим надмірна інтелектуалізація може бути причиною пригнічення більшості емоційних переживань щодо конкретної події, наслідком чого може стати зниження рівня чуттєвого контролю за розвитком і проявом травмуючої ситуації [2, с. 247].

У використанні захисного механізму «реактивне утворення» відмічено низку достовірних розбіжностей. Найчастіше цей захисний механізм спрацьовує в обстежуваних із низьким інтелектуальним ресурсом. Результати є достовірними на рівнях $p\leq 0,001$ та $p\leq 0,001$. Застосування такого механізму психологічного захисту призводить до превенції вираження неприємних або неприпустимих для себе почуттів, думок чи вчинків через перебільшення розвитку прямо протилежних. Високий рівень виразності цього типу захисту у низькоінтелектуальних обстежуваних може бути пов'язаний з їхньою схильністю порушувати загальноприйняті стандарти і правила поведінки, що може призвести до деформації соціальних відносин з оточуючими.

Таким чином, як бачимо, захисні механізми, незважаючи на їхню очевидну неконструктивність, набули широкого використання серед здобувачів. Кожна група обстежуваних має власні особливості щодо їхнього використання. Здобувачі із низьким інтелектуальним ресурсом порівняно з їхніми високоінтелектуальними ровесниками при подоланні психологічного стресу частіше звертаються до таких механізмів психологічного захисту, як реактивне утворення, компенсація, регресія та рідше – проекція. Таким чином, здобувачі із високим інтелектуальним ресурсом частіше використовують активні копінг-стратегії, а із низьким – механізми психологічного

захисту. Потребують подальшого вивчення особливості використання копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту здобувачами різних спеціальностей залежно від інтелектуального ресурсу особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексапольський А. А. Стилеві та рівневі властивості інтелекту як фактори співвладної поведінки: дис. ... канд. психол. наук. М., 2008. 141 с.
2. Боснюк В. Ф., Олефір В. О., Перелигіна Л. А. Інтелектуально-емоційний ресурс копінг-поведінки рятувальника. Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2016. 158 с.
3. Казанжи М. Й. Особистісні ресурси подолання психологічної кризи. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Електрон. наук. фах. вид. Хмельницький. Серія, Психологія. 2015. Випуск 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_6 (дата звернення: 19.02.2022).
4. Караян А. Г., Поляков С. П. Удосконалення навчання курсантів копінг-стратегіям поведінки в стресових ситуаціях. *Право та освіта*. 2018. № 2. С. 4–10.
5. Коқун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності: дис... д-ра психол. наук. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 426 с.
6. Лібіна А. В. Власний інтелект: людина в складній життєвій ситуації. М: Ескімо, 2008. 400 с.
7. Ришко Г. М. Психологічні особливості розвитку стресостійкості у науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: дис. канд. психол. наук. К., 2014. 255 с.
8. Родіна Н.В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання: дис. ... д-ра психол. наук. К., 2013. 504 с.
9. Романова Є. С., Гребенніков Л. Р. Механізми психологічного захисту. Генезис. функціонування. Діагностика. Митищі: «Талант», 1996. 144 с.
10. Семенова Т. І. Дослідження зв'язку інтелекту, механізмів психологічного захисту та особистісних особливостей. *Психологія здібностей: сучасний стан та перспективи досліджень*: матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті В.М. Дружиніна. ІІ РАН, 19-20 вересня 2005. М.: Вид-во «Інститут психології РАН», 2005. С. 330–332.
11. Холодна М. А. Когнітивні стилі. Про природу індивідуального розуму. 2-ге вид. СПб.: Пітер, 2004. 385 с.
12. Шкуратова І. П., Анненкова Є. А. Особистісні ресурси як фактор подолання кризових ситуацій. Психологія кризи та кризових станів. *Міждисциплінарний щорічник*. 2007. Вип. 4. С. 17–23.

REFERENCES

1. Aleksapol'skij, A. A. (2008). Stilevye i urovnevyje svojstva intellekta kak faktory sovladajushhego povedenija. *Doctor's thesis*. M. [in Ukrainian].
2. Bosnjuk, V. F., Olefir, V. O., Perelygina, L. A. (2016). Intelektual'no-emocijnyj resurs koping-povedinky rjatuval'nyka. H.: NUCZU, KP «Mis'ka drukarnja» [in Ukrainian].
3. Kazanzhy, M. J. (2015). Osobystisni resursy podolannja psihologichnoi' kryzy. *Visnyk Nacional'noi' akademii' Derzhavnoi' prykordonnoi' sluzhby Ukrai'ny. Elektron. nauk. fah. vyd. Hmel'nyc'kyj. Serija, Psihologija. Vypusk 1*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_6 [in Ukrainian].
4. Karajani, A. G., Poljakov, S. P. (2018). Sovershenstvovanie obuchenija kursantov koping-strategijam povedenija v stressovyh situacijah. *Pravo i obrazovanie*, 2, 4–10 [in Ukrainian].

5. Kokun, O. M. (2004). Optyimizacija adaptacijnyh mozhyvostej ljudyny u psyhofiziologichnomu zabezpechenni dij'al'nosti. *Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
6. Libina, A. V. (2008). Sovladajushhij intellekt: chelovek v slozhnoj zhiznennoj situacii. M.: Jeskimo [in Ukrainian].
7. Ryshko, G. M. (2014). Psyhologichni osoblyvosti rozvytku stresostijkosti u naukovopedagogichnyh pracivnykiv vyshhyh navchal'nyh zakladiv. *Candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].
8. Rodina, N. V. (2013). Psyhologija koping-povedinky: systemne modeljuvannja. *Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
9. Romanova, E. S., Grebennikov, L.R. (1996). Mehanizmy psihologicheskoi zashhity. Genezis. Funkcionirovanie. Diagnostika. Mytishhi: «Talant» [in Ukrainian].
10. Semenova, T. I. (2005). Issledovanie svjazi intellekta, mehanizmov psihologicheskoi zashhity i lichnostnyh osobennostej. *Psihologija sposobnostej: Sovremennoe sostojanie i perspektivy issledovanij: materialy nauchnoj konferencii, posvjashhennoj pamjati V.N. Druzhinina*. IP RAN, 19–20 sentjabrja 2005 g. M.: Izd-vo «Institut psihologii RAN» [in Ukrainian].
11. Holodnaja, M. A. (2004). Kognitivnye stili. O prirode individual'nogo uma. 2-e izd. SPb.: Piter [in Ukrainian].
12. Shkuratova, I. P., Annenkova E.A. (2007). Lichnostnye resursy kak faktor sovladanija s krizisnymi situacijami. Psihologija krizisa i krizisnyh sostojanij. *Mezhdisciplinarnyj ezhegodnik*, 4, 17–23 [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Сафін О. Д., Немінський І. В. Інтелектуальний ресурс особистості як чинник вибору нею стратегій захисно-долаючої поведінки. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 8. С. 93–101.